

Авазов Э.А.

КЫРГЫЗСТАН СОВЕТ БИЙЛИГИНИН АЛГАЧКЫ ЖЫЛДАРЫНДА

Авазов Э.А.

КЫРГЫЗСТАН В ПЕРИОД СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ

Е.А. Avazov

KYRGYZSTAN DURING THE SOVIET PERIOD

УДК: 947. 083 (575.25) (043.3)

Макалада Совет бийлигинин 1917-1925-жылдар аралыгындагы социалдык саясатынын негизги багыттары Кыргызстандын мисалында чагылдырылган. Азык түлүк кризисин жана калктын сабатсыздыгын жоюуну чагылдырган материалдар изилденди. Кыргызстандагы 1916-жылдагы көтөрүлүштөн улам Кытайдан өз мекенине кайтып келишкен кыргыз качкындарын жана балдарды социалдык коргоо иш чаралары көрсөтүлдү.

В статье описываются основные направления социальной политики советского правительства в период 1917-1925 гг. на примере Кыргызстана. Изучены материалы отражающие меры по преодолению продовольственного кризиса и ликвидации безграмотности населения. Показано, проводимые меры по социальной защите детей и кыргызских беженцев возвращающихся из Китая в свою Родину связи с восстанием 1916 года в Кыргызстане.

The article describes the main areas of social policy of the Soviet government in the period 1917-1925 gg. primer Kyrgyzstan. Contains materials reflecting measures to overcome the food crisis and the elimination of illiteracy. Displaying taken measures for the social protection of children and Kyrgyz refugees returning from China to their homeland due to the uprising of 1916 in Kyrgyzstan.

Совет бийлигинин алгачкы күндөрүндөгү курч проблемалардын бири азык түлүк маселелерин чечүү, ачкачылык менен күрөшүү болгондугу маалым. Ачкачылыктын негизги себеби кургакчылык, дүйнөлүк биринчи согуштан жана 1916-жылдагы көтөрүлүштөн улам чарбанын бүлүнүүсү жана большевиктердин социалдык-экономикалык саясаты болгон. 1917-жылдан башталган ачарчылык социалдык конфликтердин негизги кыймылдаткычы болуп калган. Ачкадан кырылгандардын саны өсүп, шаарларды алардан тазалоого мүмкүн болбой калган. 1918-жылдын 9-мартында Пишпек уездик Совети өлгөндөрдүн денелерин Пишпектин сыртына алпарып коюу үчүн санитардык отряд түзүү чечимин чыгарган [2, 184-б.].

1918-жылдын 20-ноябрында ТүркБАК ачарчылык менен күрөшүү боюнча борбордук комиссияны түзүү чечимин кабыл алган. Комиссия биринчи төрага Т.Рыскуловдун демилгеси менен уютурулган. Комголод - (ачкачылык менен күрөшүү комитети - А.Э) бир катар комиссарияттардын күчтөрүн координациялоого тийиш болгон. Бирок, иш жүзүндө ведомстволор аралык тирешүү келип чыккан. Каражаттар мамлекеттик ассигнованиелерден, буржуазиядан алынган контрибуциялардан жана ыктыярдуу чегерүүлөрдөн турган, бирок акча инфляциясынан улам ар дайым жетишкен эмес.

Комитеттин негизги иши ачка калгандарды эсепке алуу, аларды тамак аш, кийим кече менен камсыз кылуу жана ишке орноштуруу болгон.

Тамактануучу пункттар түйүнү пайда болгон. «Согуштук коомунизм» саясатынын негизги өзөгү болгон азык түлүк диктатурасы Түркстанда 1919-жылдын 4-июнундагы «Нан монополиясы жөнүндөгү», «Нандын таптык пайкасы», «Азык түлүк комиссариятына Түркстан республикасында азык түлүк саясатын жүргүзүүдө өзгөчө полномочиелерди ыйгаруу жөнүндөгү» декреттери менен орнотулган.

Нанды жашыргандар республиканын душмандары деп жарыяланган. Данды жашыргандар республиканын душмандары деп жарыяланган. 1918-жылдын 9-мартында В.И. Ленин жана Я.М. Свердлов тарабынан ББАК Декрет кабыл алган. Анда Азык түлүк Эл Комуннадан запастарын жашырган жана аны менен чайкоочулук кылган айылдык буржуазия менен күрөшүүгө өзгөчө полномочия берилген [4, 279-б.].

Ачкачылыктын кесепеттерин жоюу үчүн бардык азык түлүк ресурстары мобилизацияланган, тамактануу пункттары, акысыз ашканалар уюштурулган.

Бирок, анын каражаттары да оокатуу, бай адамдардан алынган. Көп учурлардан алардын мүлктөрүн тартып алуулар куралдуу каршылык көрсөтүүлөр менен коштолгон. 1918-жылдын мартына карата Жети-Суу областында тамактануучу 24 пункт, Ош шаарында акысыз 12 ашкана иштеп ал жерде 16 миң ачка адам тамактанышкан, кийинки жылы алардын саны 25 миңге жеткен [2, 188-б.].

РСФСР ББАКтын 1918-жылдын 11-июлундагы декретин жүзөгө ашыруу максатында Түркстан Советтеринин VI съездинде крайда кембагалдар комитеттерин түзүү токтому кабыл алынып алардын максаты жана милдеттери жөнүндөгү Жобо сунушталган. 1920-жылдын 28-февралында жаңы жобо кабыл алынган. Бирок ага чейи эле Кыргызстанда мындай комитеттер түзүлө баштаган. Алар отурукташкан калктуу аймактарда, айрыкча орус, украин кыштактарынын арасында кеңири жайылган жана таасири күчтүү болгон. 1918-1920-жылдары Пишпек уездинде эле 23 участкалык, айылдык жана бир катар кыргыз комитеттери болгон. Алар ашыкча данды тартып алууда, айыл чарба шаймандарын бөлүштүрүүдө азык түлүк комитеттерине жардам беришкен. Крайдын калкына голналог (ачкачылык салыгы А.Э.) катуу тийген. Ал согуштук коммунизм шарттарындагы өзгөчө методдор менен ишке ашырылган.

Ачка калгандарга жардам көрсөтүү комитеттеринин уюштуруу ишмердүүлүгүндөгү, «голналог» топтоодогу одоно катачылыктары эл массасынын

өзгөчө жакырланган дыйкандардын нааразычылыктарына алып келген. 1922-1923-ж. качкындардын миндеп агылып келүүсү ачарчылыктын жаңы жарылусун пайда кылган. Ага Кытайдан жакырланып, бүлүнүп, чачылып келген Жети-Суу областынан 70 миң качкын кошулган [7, 93-94-б.]. Анткени Убактылуу өкмөттүн орногондугунан кабар тапкан кыргыз качкындары Кытайдан өз жергелерине жакшы үмүттөрү менен убап чубап келе башташкан. Бирок, алардын жери келгин орус кулактары тарабынан ээленип, там таштары таланып кеткендиктен кыйын абалга туш болушкан. Абалды ачкачылык андан бетер татаалданткан. Качкындар үмүт артып келген жаңы бийлик - Убактылуу өкмөт алардын мүдөөлөрүн таш каптырган. Качкындардын өкүлдөрү Жети-Суу областынын комиссары О.А. Шкапский менен Тынышбаевге кайрылышкан. Бирок, алар Тынышбаевден «көтөрүлүш чыгарганы силерди мен мажбурлаган эмесмин, жардам берүү азыр менин ишим эмес» деген жооп алышкан. Бул маселеге кайрылган кыргыз элинин чыгаан уулу Ж.Абдрахманов мындай пикирин билдирген: «Февраль революциясы жана алар жараткан «демократиялык өкмөт» аларга үмүт артышкан Кытайдан кайткан кыргыздардын мүдөөлөрүн актаган жок. Кыргыз – реэмигранттарына жардам берген жападан жалгыз орган Кыргыз областык аткаруу комитети болгон, бирок анын жардамы кыргыздардын эмгекчи массасына жеткен эмес [1, 274-б.].

1916-жылдагы көтөрүлүштөн улам Кытайга качышкан кыргыздардын кайтып келүүсүн камсыз кылуу жана аларды өз айылдарына кайрадан жайгаштыруу маанилүү маселеге айланган. Бул багытта улут иштери боюнча Жети-Суу областык комиссарияты алгылыктуу иштерди жүргүзгөн. 1918-жылы Жети-Суу областык совети комиссарияттын аткарган иштери боюнча Т.Бокиндин баяндамасын угушкан. Анын негизинде кыргыз-качкындарын кайтарып алуу жана алардын бүлүнгөн учураган чарбаларын калыбына келтирүүдө ар тараптуу жардамдарды көрсөтүү боюнча чукул комиссия түзүлгөн [6, 192-б.].

1918-жылдын мартында областын комиссары Прежевальский уездине кыргыздардын жерлерин алардын макулдугу жок ижарага берүүгө тыюу салган көрсөтмөсүн жиберген. Орус-кыргыз мамилелерин жөнгө салуу үчүн комиссар тарабынан өз бетинче жер ээлөөгө күнөлүү болгондорду революциялык трибуналга берүү буйругун чыгарган [2, 41-б.].

1919-жылдын 5- мартында улут иштери боюнча комиссиянын областык бөлүмүнүн башчысы У.К.Джандосовдун Пишпек, Прежевальский жана Токмок уездеринин кыргыз качкындарын жайгаштыруу боюнча баяндамасы угулган. Талкуудан соң жыйында:

1. Улут иштери боюнча областык бөлүм тез арада өзгөчө иштелип чыккан программанын негизинде кыргыз качкындарынын саны үй-бөлөлүк абалы, курагы, мал жандыктары жана материалдык

камсыз болушу жөнүндө маалыматтарды жыйнап жер иштери боюнча комиссияга билдирсин;

2. Социалдык камсыздоо жана улут иштери боюнча уездик бөлүмдөр жер иштери боюнча уездик бөлүмдөр менен биргеликте качкындарды көчүрүү жана жайгаштырууда аларга материалдык жардам көрсөтүү боюнча так план иштеп чыгышсын. Качкындарды жайгаштыруу иштери жер-суу комитеттеринин ишмердүүлүктөрү менен макулдашылсын - деген токтом кабыл алынган.

Мындан сырткары кыргыздардын абалы жердеген жерлерине жайгашуу өтүнүктөрү эгер ал жер ээленип калбаган болсо канааттандырылуусу мүмкүн экендиги белгиленген.

1920-жылдын 2-февралында Түркстан АССРинин Борбордук аткаруу комитетинин Президиуму кыргыз-качкындарын Жети-Суу областына жайгаштыруу боюнча Өзгөчө комиссия түзгөн жана анын иши жөнүндөгү жобону бекиткен. Анын эртеси күнү аталган орган тарабынан кыргыз-качкындарына жардам көрсөтүү жөнүндөгү атайын декрет кабыл алынган. Өз милдетин аткарууда өз алдынча болгону менен бул комиссия жергиликтүү бийлик органдары менен тыгыз байланышта иш алып барган. Анын карамагына качкындардын бүлүнгөн чарбасын калыбына келтирүү максатында 100 млн. рубль кредит бөлүнгөн. 1920-жылдын апрель айынын аягында комиссия ишке киришкен. 1920-жылдын 1-декабрында Түрк БАКтын Президиумунун жыйынында Өзгөчө комиссия Качкындарды жайгаштыруу комиссиясы деп аталып калган. [6, 192-193-б.]. Кыргызстанда Кытайдан кайткан качкындарга жардам берүү боюнча комиссия 1925-жылдын январь айында түзүлүп, качкындарга үй-жай, азык-түлүк берүү менен алектенген. Комиссия качкындарды алык-салыктан бошотуу, аларга ссудаларды берүү иштерин тескеген.

1917-жылга салыштырмалуу качкын кыргыздардын кайра кайтып келүүсү менен 1920-жылы Каракол уездиндеги чарбалардын саны 132%, калктын саны 195%, Нарын жергесинде чарбанын саны 1%, калктын саны 46% ке өскөн. 1921-жылдын апрель айын карата Кыргызстандан 30 миң кыргыз кайтып келген. Келгиндерди кайтарып алуу жана жайгаштыруу боюнча комиссия 1927-жылдын күз айларына чейин иш жүргүзгөн [6, 193-б.].

Ревкомдун аракеттери агымы күн санап өсүп жаткан качкындарды жайгаштырууга багытталган. 1920-жылы эле Прежевальский уездине 50 миң адам, Нарынга 4338 үй-бүлө кайтып келген [5, 98-б.].

Совет бийлигинин ушундай багыттагы иш-чараларынын бири чыгыш аялдарын боштондукка чыгаруу жана балдардын социалдык маселелерин чечүү болгон. Ушул максатта 1926-жылдын февраль айында КАОнун облаткомунун алдында Эмгекчи аялдардын турмуш шартын жакшыртуу боюнча комиссия түзүлгөн.

Балдар комиссиясы 1925-жылдын 10-январында областтык Эл агартуу бөлүмүнүн алдында ачылып,

1938-жылдын жай айларына чейин иштеген. [8,19-б.].

Совет бийлигинин алгачкы мезгилиндеги социалдык камсыздоо жаатындагы ишмердүүлүктөрү жөнүндө сөз козгогондо ошол убактагы Кара Кыргыз Автономиялуу Областында жүргүзүлгөн айрым иш чараларга токтолбой кетүүгө болбойт. Башка аймактардагыдай эле Кара Кыргыз Автономиялуу Областындагы (ККАО) эмгекчилердин кызыкчылыктарын коргоо, социалдык жактан камсыздоо иштери совет өкмөтүнүн социалдык саясатынын башкы милдеттеринин болгондугун жашырууга болбойт жана аны адилеттүүлүк үчүн айта кеткенибиз оң. Эмгекчилердин кызыкчылыктарын коргоо үчүн ККАОнун курамында 1924-жылдын 3-декабрында областык эмгек бөлүмү түзүлүп кийинчерээк КАОнун түзүлүшү менен ага карап калган. Аталган бөлүм РСФСРдын Эмгек комиссиясына баш ийген. Бөлүмдө жумушсуздарга пособие берүү боюнча комиссия, эмгек биржалары түзүлгөн. Жумушсуздар менен иш алып баруу эмгек биржасы боюнча комитеттин негизги функциясына кирген. 1926-жылдын аягында область боюнча 4273 жумушсуз катталган. Комитет жумушсуздарга жумуш табуу, аларга коомдук жумуштарды, акысыз ашканаларды уюштуруу, муктаждарга акчалай колдоо көрсөтүү менен шүгүрлөнгөн. 1925-жылдын февралында социалдык камсыздоонун областык бөлүмү түзүлгөн. Социалдык камсыздоо иштерине жер-жерлердеги аймактык бөлүмдөр жана дыйкандардын көмөктөшүү коомдору да тартылган. Алардын негизги максаты согуштун майыптарына, курман болгон кызыл аскерлердин үй-бүлөлөрүнө жардам берүү болгон. Жалпылап айтканда КАОда социалдык камсыздоонун төмөнкүдөй формалары жайылтылган:

- 1) Пенсиялык камсыздоо,
- 2) Майыптардын үйлөрүндө кароо,
- 3) Майыптарды ишке орноштуруу [8, 99-105-б.].

Кыргыз АССРи түзүлгөндөн кийин аталган областык бөлүмдүн базасында Эмгек жана Социалдык камсыздоо комиссариаттары түзүлүп, Совет өкмөтүнүн социалдык саясатын ишке ашырган.

Балдардын жашоосун жакшыртуу боюнча биринчи комиссия Түркстан АССРинин мезгилинде 1922-жылдын июнунда түзүлгөн. Балдар иши боюнча комиссиянын биринчи алгылыктуу иш чарасы болуп 1922-жылдын ноябрь айынын биринчи күндөрүндө, « Балдарга жардам берүү жумалыгын» өткөрүү эсептелген. Анын натыйжасында балдар мекемелери үчүн Түркстан боюнча 450 миңге жакын рубль топтолгон. Бул каражаттар ачкачылыктан жабыр тартышкан качкындардын балдарынын интернаттарына жөнөтүлгөн. 1922-жылдын декабры - 1923-жылдын январында Балдар комиссиясы өздөрүнө керектүү каражаттарды табуу ишин жүргүзгөн. Ал үчүн бардык мүмкүнчүлүктөрдү жада калса коммерциялык операцияларды жасоону да колдонушкан. 1923-жылы май айында «Багар көрөрү

жок жана оорукчан балдардын жана Эвелик менен балалыкты коргоо жумалыгы» өткөрүлгөн. Ушул мезгилдер ичинде Балдар комиссиясы «мамлекеттин жардамысыз» өзүнүн демилгелери менен балдар мекемелерин коргоо үчүн 1 млн. рубль өлчөмүндө каражат таап иштеп турган.

Мындай иш чаралардын катарына Кытайдан кайтып келишкен качкындарга жана кароосуз калган балдарга социалдык жардам көрсөтүү боюнча камкордуктарды кошууга болот. 1925-жылдын 10-январында областык агартуу бөлүмүндө балдар иши боюнча комиссия түзүлүп, ага И.Айдарбеков жетечилик кылган. Иш жүзүндө бул комиссия 1925-жылдын мартында өз ишин баштаган. Ошол эле жылы июнь айында комиссиянын башчылыгына КАОнун аткаруу комитетинин төрагасы А.Орозбеков дайындалган. Аталган комиссия балдар арасындагы селсаяктыкты жоюу ишин алып барган.

«1920-1930-жылдары калктын кенири колдоосуна «Балдардын досу» коому ээ болгон. Ушундай эле уюмдар түзүлүп үй-жайсыз жана багар көрөрү жок балдарга тартылып бош убактарын уюштуруу, медициналык тейлөөгө конкреттүү жардам берүү максаты коюлган» [2, 225-б.]. Бирок каражаттын жетишсиздиги Балдар комиссиясына көчө балдарын интернаттарга жайгаштырууга толук мүмкүнчүлүк бербеген. Түркстан Республикасынын өкмөтүндө жеткиликтүү каражат болбогон, ал эми борбордук бийлик болсо крайдын социалдык маселелерин чечүү үчүн бюджеттен болбогон ассигнованиелерди бөлгөн. Ага карабастан азык түлүк маселелерин чечүү, социалдык камсыздоо, балдар мекемелерин түзүү жана медициналык тейлөө жаатында совет бийлигинин алгачкы жылдарында алгылыктуу саамалыктар башталгандыгын белгилөөгө болот. Анын негизинде социалдык колдоонун советтик модели акырындап түптөлө берген.

Социалдык маселелердин алкагындагы орчундуу маселелердин бири билим берүүнү колго алуу болгондугу талашсыз. Анткени сабатсыздыкты жойбой туруп жаңы коомду бекемдөөгө болбостугу бийликтин башчыларына жана анын башкы идеологдоруна бештен белгилүү болчу. Андыктан советтик бийликтин башкы милдети кыргыздардын арасынан улуттук педагогикалык кадрларды даярдап чыгаруу болгон. Ушул максатта 1924-жылдын 17-июнунда Ош шаарында Ош жана Жалалабат округдарындагы кара кыргыздардан турган педагогикалык курстар уюштурулган. Мындай курстар 1925-жылдын биринчи январына карата 1 деңгээлдеги мектептер жана Ликбез (сабатсыздыкты жоюу мектептери - А.Э.) үчүн 18 кара кыргыз мугалимин чыгарууга жетишкен. Аталган мезгилге чейин мындай курстарды кармап турууга каражаттар Фергана областык аткаруу комитети тарабынан бөлүштүрүлүп турган. Бирок, 1-январдан баштап каражат бөлүү токтотулгандыктан жергиликтүү бюджеттин аздыгына жана таңкыстыгына карабастан Округдук ревкомдун президиуму өзүнүн 1925-жылдын 15-январындагы №14 токтомунун негизинде курстарды кармап

туруу үчүн каражат бөлүүнү Жалалабат жана Ош округдарынын жергиликтүү бюджетине өткөргөн. Ал боюнча «Округдук ревкомдун Президиуму ушул токтомду чыгаруу менен кара кыргыз аймагында бизге керектүү педагогикалык персоналдар жок экендигин эске алды. Мындай курстарды жабуу кара кыргыз эмгекчи калкынын алдында кылмыш болуп санала тургандыгын моюнга алды» деген маалыматтар учурайт. Билим берүүдөгү мугалим кадрларга болгон муктаждыктан улам Ош ревкомунун президиумунда Ош шаарында педагогикалык курстун базасында педагогикалык техникумун уюштуруу маселеси көтөрүлгөн. 1925-жылдын 15-апрелине карата 30 мугалим, 15-июлга карата 58 курсантты бүтүрүп чыгаруу болжолдогон. Натыйжада Ош округдук революциялык комитети 1925-жылдын 15-январындагы №14 протоколунун негизинде 1 жылдык мөөнөттөгү педагогикалык техникумду ачуу токтомун кабыл алган. 1926-жылы Областык билим берүү бөлүмүнүн чечими менен 3 жылдык мөөнөттөгү педагогикалык техникумга айланган. Бюджеттин тартыштыгынан 1926-жылдын январына чейин Вакуф тарабынан каржыланып турган. 1-январдан тартып Ош-Жалалабат педагогикалык техникуму болуп атала баштаган. 17-январда гана туруктуу сабак өтүүчү жайга ээ болгон. Ош-Жалалабат педагогикалык техникуму Ош шаарында Советская көчөсүндө 10-үйдө жайгашкан. 1926-жылы 3 тайпа, 87 окуучу, 8 мугалими болгон. Окуу мөөнөтү 152 күнгө ылайыкталган. Ош педагогикалык техникуму 1928-жылы Жалал-Абадга бириктирилип, көчүрүлгөн. Белгилүү мамлекеттик ишмер, облаткомдун төрагасы, кийинчерээк КАССР БАКнын төрагасы болгон А. Орозбековдун Жалал-Абаддагы окуу жайдын бүтүрүүчүлөрүнүн арасында ардактуу студент катары сүрөтүнүн орун алышы тегин жерден болбогон. Биринчиден аталган окуу жай ошол учурда жападан жалгыз толук кандуу окуу жай болгон. Экинчиден, ушул убакка чейин билимсиз болгон деп айтылып келген аталган инсан бул жерден билим алганбы – деген суроону коет. Албетте бул такталуучу жагдай. Советтик доордо миңдеген педагогикалык адистерди даярдап, азыр да бул миссияны сыймык менен аткарып келе жаткан бараандуу окуу жайлар ЖАМУ менен ОГПИнин жаралыш тарыхы совет бийлигинин алгачкы мезгилдериндеги социалистик кайра куруулардын жемиши болгон десек жаңылышпайбыз.

Жалпылап айтканда социалдык иш чаралардын акыбети оторчулук саясаттын кыргыздар үчүн жагымсыз натыйжалары салыштырмалуу болсо да азайтып, көчмөн кыргыздардын арасында жерге отурукташуунун активдүү жүрүшүнө, аялдар жана балдар, билим берүү маселесинин көңүлгө алынуусуна алып келген. Бирок, совет бийлиги убада кылган социалдык камсыздандыруу «Согуштук коммунизм» жана атуулдук согуш жылдарында сөз жүзүндө кала берген, качан гана Жаңы экономикалык саясат курсу башталганда калктын түрдүү топторуна социалдык колдоо көрсөтүүдө дифференциялык мамиле жасоо менен жолго коюлган. Бардар катмардын өкүлдөрү мындай камкордуктардан оолак калышкан, тескерисинче кодулоого, басмырлоолорго учурашып, басмачылык күрөштүн тутануусуна кайсы бир деңгээлде шарттар жаралган. Бирок, кандай караганда да совет бийлигинин ушундай багыттагы алгачкы социалдык иш чаралары кыргыз элинин азыркы мекенинде улут катарында консолидациялануусуна эбегейсиз зор таасирин тийгизгендигин танууга болбойт. Бул болсо кыргыздардын советтик үлгүдөгү улуттук мамлекетинин калыптанышына өбөлгө түзгөн. Советтик үлгүдөгү улуттук мамлекет калыптанып кыргыз элинин тарыхында биринчи жолу социалдык коргоо маселелери мамлекеттик органдар аркылуу ишке ашырыла баштаган.

Адабияттар:

1. Абдрахманов Ю. 1916. Дневники. Письма к Сталину / Авт. вступ. ст Дж. Джунушалиев, И. Е. Семенов.- Ф.: Кыргызстан.- 1991.
2. Джуманалиев А. Политическая история Кыргызстана (Становление политической системы кыргызского общества в 1920-1930 гг.).- Б.: 2002.- С.225.
3. Зима А. Г. Великий Октябрь в Киргизии.- Ф.: Илим. - 1987.
4. Из истории гражданской войны в СССР (1918-1922) / Сб. документов. Т.1- М.- 1960
5. Малабаев Дж. М. Революционные комитеты Киргизии (1918-1923 гг.).- Ф.: Илим. -1985.
6. Первые социалистические преобразования в Киргизии / Ответств. ред. К. К. Каракеев. Ф.: Илим. -1990.
7. ӨзБМА.(Өзбекстандын борбордук мамлекеттик архиви) 31-ф.-17.-1- оп.- 93-иш.- 93-94-барак.
8. Смадияров С. Из истории становления и развития высших государственных органов власти и управления Кыргызстана (20-30 гг.- Ош.- 1999.

Рецензент: к.филос.н. Аблазов К.